

UMBERTO CERRONI

LENJINOVA METODA DRUŠTVENE ANALIZE

1. Stogodišnjica Lenjinova rođenja prigodna je prilika da se ponovo razmotre vrednovanja izrečena o njegovu znanstvenom djelu ili, tačnije, da se ta vrednovanja konačno ispravno postave. Dvije vrste razloga vezanih uz uspjeh Lenjinove političke akcije i njezina povijesnog razvitka zapravo su dovele do iskrivljenih sudova, pa čak i sprečavale njihovo donošenje. Uspjeh uz koji je u dvadesetom stoljeću uglavnom vezano Lenjinovo ime pobudio je za njega golemo zanimanje, ali pretežno sa stajališta političke prakse, odnosno temeljeći se na preferencijalnom, apsolutizirajućem izboru. Oni koji su s oduševljenjem prihvatili taj uspjeh (kao i njegove posljedice) bili su skloni vidjeti u »lenjinizmu« ne samo pravolinijsku jedinstvenu akciju nego i cjelovit i jedinstven teorijski organizam koji se sustavno grana u svim smjerovima kulture — od ekonomije do estetike i logike — dok je suprotni tabor, ne prihvaćajući ili kritizirajući Lenjinov politički pothvat, bio sklon uopćavanju nepriznavanja ili negativnih ocjena cjelokupnog Lenjinova djela, uključujući i njegova teorijska istraživanja. To je između ostalog dovelo i do gledišta koja su u Lenjinovoj misli vidjela homogen i cjelovit sustav koji je bio čvrst upravo zahvaljujući kriteriju »rigorozne« i »ortodoksne« primjene Marxove misli, ali i kriteriju »prioriteta akcije«. U stvari — ocjenjujemo li Lenjina iz naše vremenske udaljenosti — on nam se ukazuje kao radikalni obnovitelj »ortodoksne« interpretacije Marxa posljednjeg dvadesetljeća devetnaestog stoljeća i kao »čovjek od akcije« koji, prihvaćajući koncepciju politike kao znanosti, duboko osjeća potrebu za teorijskim istraživanjem i za konkretnom analizom konkretnih situacija.

2. Teorijsko-politička evolucija Lenjina nije bila nipošto jednodimenzionalna, i to zbog dva razloga: prvo, on **otkriva**, a ne primjenjuje Marxa kojega su interpretatori i komentatori zatrpali brdom emfatičnih »integracija« i time nanijeli veliku štetu znanstvenoj Marxovoj metodi i drugo, polje Lenjinova intelektualnog iskustva bila je Rusija, to jest zemlja koja se zbog svojih intelektualno-povijesnih tradicija uvelike razlikuje kako od Marxova ambijenta tako i od objekta o kojem je Marx raspravljao (razvijeni kapitalizam Engleske).

Upravo zbog navedenih razloga neobično je važno rekonstruirati prve Lenjinove javne nastupe i njegova rana djela koja nam

pružaju dva dragocjena podatka da bismo mogli zaokružiti njegovu misao. Prvi se sastoji u činjenici da je Lenjin polemizirao s narodnjačkom kulturom koja je u Rusiji dominirala na teorijskom planu - drugi nam pokazuje da se Lenjin angažirao na analizi Rusije da bi dokazao ispravnost opće Marxove dijagnoze o socijalno-ekonomskom razvitku suvremenog svijeta.

S obzirom na prvi aspekt Lenjin polazi od istraživanja pojedinačnog (socijalna struktura Rusije) do istraživanja općeg Marxova historijsko-materijalistička teorija), dok drugi aspekt pokazuje da Lenjin, polazeći od te opće teorije, dolazi do specifične analize. Oba su aspekta jedinstveni proces intelektualne formacije i upravo u svojoj povezanosti pokazuju akcioni karakter koji u Lenjina sazrijeva do međusobne povezanosti sintetičkog i analitičkog formiranja znanja: a to je upravo ona povezanost koju Marx objašnjava, i to osobito u svom Predgovoru iz godine 1875. a koji Lenjin tada još nije mogao poznavati. Ta je povezanost omogućila Lenjinu da izvrši dvije značajne intelektualne operacije: a) ponovno otkrivanje znanstvene strukture Marxove misli koju su komentatori svojom »općom filozofijom« zamaglili pretpostavljajući tu »filozofiju« Marxovoj znanosti: koja je zapravo samo puka dedukcija ili primjena »filozofije«, i b) obnavljanje na historijsko-socijalnoj strukturi Rusije onog istog istraživanja koje je izvršio Marx na Engleskoj, ali s punom sviješću da se radi o zemlji koja je i pored identičnih zakonitosti što njome vladaju ipak istodobno potpuno različita.

Pogrešno je, dakle, predstavljati Lenjina kao pukog »primjenjivača« Marxove »teorije« na Rusiju: time se zamagljuje činjenica da je Lenjin morao ponovno prijeći velik dio Marxova puta, pronalazeći u toku samog istraživanja vlastitu metodu. To dalje znači izričito potcjenjivanje Lenjinova teorijskog rada i usmjerenje ka ponavljajućoj »primjeni« samog »lenjinizma«. Da bismo shvatili Lenjina, potrebno je prije svega otkriti onaj intelektualni i stvaralački mehanizam koji mu omogućava da na atipičnom primjeru kao što je Rusija provjeri i pokaže istinitost znanstvenih rezultata do kojih je Marx došao proučavajući razvijeni kapitalizam zapadne Evrope. Potrebno je nadalje, u tom mehanizmu pronaći izvorište genijalne kritike što ju je Lenjin, izvršio nad populističkom sociologijom. Slijedeći taj put moći ćemo odrediti i teorijsko ishodište nebično izvorne Lenjinove strategije koju je izradio za rusku revoluciju a koja znači potpuni prekid sa strategijom što ju je Druga internacionala namijenila radničkom pokretu zapadne Evrope. Lenjin je sve prije nego puki nastavljivač Marxa. Njegova intelektualna lucidnost i hrabrost dovele su ga do novih hipoteza na tri bitna područja: do teorije proleterske hegemonije u demokratskoj revoluciji nerazvijene zemlje, do teorije političke organizacije kao instrumenta primjerenog određenoj povijesnoj situaciji i, konačno, do teorije imperijalizma.

3. Treba naglasiti da je Lenjin počeo kao znanstvenik, i to ne zato da bismo umanjili njegovu neobično značajnu političku ak-

tivnost iz mladih dana, već da istaknemo svu izuzetnost s kojom se on prvi put javlja na političkoj sceni. Lenjin je bio svjestan nužnosti izgradnje teorijske kritike populističke »subjektivne sociologije« kao i činjenice da je prijeko potrebno povesti novu i drukčiju društvenu, ekonomsku i povijesnu analizu Rusije. Njegov prvi politički nastup zadivljuje a po svojoj već tada izvanredno zrelosti podsjeća na Marxove rane radove. U svojoj dvadesetoj godini (1890) prevodi **Komunistički manifest** (prijevod je izgubljen) a sa dvadeset i dvije godine (1892) počinje rad na sustavnoj kritici populističke sociologije koju će kasnije uklopiti u djelo **Što su to »prijatelji naroda« i kako se oni bore protiv socijaldemokrata** (djelo je pronađeno godine 1923. u Berlinu). Kad su mu bile dvadeset i tri godine (1893) piše djelo **U povodu pitanja o tržištima**, godinu dana kasnije (1893) **Ekonomski sadržaj narodništva i njegova kritika u knjizi g. Struvea** i počinje rad na djelu **Razvitak kapitalizma u Rusiji**, koje će biti objavljeno godine 1898. U tim djelima sadržana je već genijalna kritička i plodonosna operacija: Lenjin je zapravo izvršio »kritiku ruske ideologije« i »kritiku ruske političke ekonomije«. Svakako slijede i druga značajna djela kao što su prije svega **Što da se radi?, Imperijalizam i Država i revolucija**, ali u ranim djelima temeljni parametri Lenjinove misli, koja ima za cilj teorijski i praktički obračun s narodnjaštvom i »legalnim marksizmom«, već su zacrtani. Otvoren je put ruskoj revoluciji.

Ova najranija intelektualna Lenjinova djelatnost gotovo je nepoznata ili uvelike potcijenjena na Zapadu. Lenjin je doživljen kao nastavljatelj Plehanova, kao veliki pobornik i organizator socijalizma u Rusiji, a njegovo značenje veže se uglavnom uz izgradnju radničke partije. Svakako da je Lenjin sve to bio, ali — u općoj perspektivi njegova povijesnog djelovanja i ruske stvarnosti — temeljnu vrijednost predstavljaju pretpostavke koje je on dao u svojim prvim radovima kao sociolog i ekonomist. Uostalom, i sama Lenjinova politička aktivnost, ukoliko je shvatimo kao rezultat strateških, taktičkih i organizacionih opredjeljenja, uvjetovana je njegovim teorijskim istraživanjima: ona je njihov **plod**. U odnosu prema tradiciji Plehanova, Lenjin čini dvostruki raskid: skreće pažnju s puke političke polemike i socijalističke propagande na znanstvenu kritiku i na ekonomsko proučavanje Rusije popularizirajući Marxa u novom svjetlu: prije svega kao autora metode analize, a ne autora »teza koje treba samo primijeniti« ili propagirati. Istodobno Lenjin pobuđuje na razmišljanje o općoj strategiji radničkog pokreta u novim uvjetima koji se javljaju u pojedinim zemljama.

4. Kritika »subjektivne sociologije« narodnjaka (osobito Mihajlovskog) u metodološkom smislu znači polaznu tačku intelektualne Lenjinove aktivnosti. Povod je praktične naravi jer upravo narodnjački sociolozi svojom teorijom o »povijesnoj izuzetnosti« Rusije opravdavaju neprihvatanje marksizma i suprotstavljaju se

»radničkom« usmjeravanju ruske revolucije. Tvrde da Marxove analize ne vrijede za Rusiju gdje je kapitalizam »nemoguć« s obzirom na seljačko-feudalni karakter društva, s obzirom na nerazvijenost unutrašnjeg i međunarodnog tržišta, na rasprostranjenju bijedu i na slabost izvora akumulacije. Dakle zakoni što ih je Marx otkrio vrijede samo za razvijene zemlje Zapada. Prema tome, Marxova sociologija nije ni znanstveno ni teorijski utemeljena, ona sadrži samo niz empirijskih zapažanja; nedostaje »opći pogled na svijet« što ga zapravo Marx nije dao niti u jednom od svojih djela ograničivši se samo na »tehnička« i »empirijska« istraživanja engleske ekonomije. Na teorijskom planu takav način mišljenja bio je sve prije nego usamljen. Prividne razlike u interpretacijama zapadnih komentatora bile su zapravo opovrgnute činjenicom da su svi oni poslije Marxove smrti otkrili »teorijsku prazninu« u njegovu djelu i požurili da je ispune. I sam je Engels priskočio u pomoć tom »popunjavanju praznine« dograđivši na Marxova istraživanja opće zakone dijalektike povijesti i prirode, što su gotovo u cjelini značili hegelijansku integraciju Marxa. Čak se i Bernstein potrudio da pronađe nov način »nadopunjavanja« Marxa »vraćanjem Kantu« i njegovoj etičkoj problematici. Marx je ograničio svoja istraživanja na laboratorijsku analizu usmjerenu samo na **jednu vrstu** povijesno-društvene organizacije (na moderni kapitalizam). Suprotno tome, trebalo je doći do opće teorije povijesti i prirode. I Mihajlovski je na isti način, kao što smo već spomenuli, ukazivao na granice do kojih je Marx dopro.

O toj takozvanoj Marxovoj »granici« Lenjin rasuđuje na način koji je posve nov, iako on nije imao prilike upoznati se s Marxovim posmrtnim djelima koja potpuno potvrđuju ispravnost Lenjinova rasuđivanja. Lenjin piše da »početi s pitanjem što je to društvo i napredak, znači zapravo početi od kraja. Kako ćete doći do pojma društva i napretka uopće kad još niste proučili niti jednu od društvenih formacija posebno, kad niste znali niti postaviti taj problem, niti ste bili kadri ozbiljno pristupiti proučavanju činjenica, izvršiti objektivnu analizu bilo kojeg od društvenih odnosa? To je najočitiji znak da se radi o metafizici od koje je polazila svaka znanost sve dotle dok nismo bili kadri latiti se proučavanja činjenica izmišljavajući uvijek **a priori** opće teorije koje su uvijek bile i ostale neplodne. Metafizički kemičar, ne mogavši zbiljski slijediti kemijske procese, izmišljavao je teoriju koja je trebala odgovoriti na pitanje: kakva je to sila kemijski afinitet? Metafizički biolog mudrovao je o pitanju: šta je to život i životna snaga? Metafizički psiholog razmišljao je o pitanju: što je to duša? U ovom slučaju već je i sam proces kao takav bio apsurdan. Ne može se razmišljati o duši a da se posebno ne objasne psihički procesi. Ovdje napredak znači odbacivanje općih teorija i filozofskih nadmudrivanja o pitanju: što je duša? i sposobnost da se proučavanje činjenice koje obilježavaju ovaj ili onaj psihički proces znanstveno utemelji. (...) divovski korak naprijed što ga je učinio Marx sastojao se upravo u tome što je on odbacio sva ta

razmišljanja o društvu i napretku uopće i izvršio **znanstvenu** analizu **jednog** društva i **jednog** progressa: kapitalističkog društva i kapitalističkog progressa. A upravo ga g. Mihajlovski osuđuje zato što je pošao od početka a ne od kraja, što je počeo od analize činjenica a ne od konačnih zaključaka, od proučavanja posebnih i povijesno određenih društveni odnosa a ne od općenitih teorija o prirodi tih **društvenih odnosa uopće!**¹ I tako se, dakle, Marxov materijalizam profilirao kao materijalistički zahtjev za provjeravanjem pojmova na izvanintelektualnim ili materijalnim odnosima koji su međusobno uzročno povezani i u odnosu prema kojima pojmovi se moraju ponašati kao **eksperimentalne hipoteze** onako kao što to biva u prirodnim znanostima. Time se opravdavala Marxova distinkcija između materijalnih i ideoloških odnosa kao i svođenje sociologije (i filozofije) na znanost. Historijski je materijalizam bio znanost unutar sociologije, a društvena znanost bio je materijalizam.

Naprotiv, u drugim se Lenjinovim djelima (na primjer u **Materijalizmu i empiriokriticizmu** i u **Filozofskim svescima**) mogu pronaći čak i očita odstupanja od tih rigoroznih kriterija u interpretiranju Marxa kao i ne baš malobrojne ustupke hegelijanskom integriranju Marxove društvene znanosti, ali najveću vrijednost predstavlja nova interpretacija Marxa koju je Lenjin dao u svojim ranim djelima i iz koje proizlazi zapanjujuća tačnost analize Rusije.

5. Lenjin odbacuje narodnjačku ideju, ali isto tako i socijalističku (jednog određenog socijalizma) da se u Rusiji postavlja pitanje »izbora« između kapitalističkog, narodnjačkog i socijalističkog razvitka. Počinje »proučavati činjenice«, odnosno društvene odnose u Rusiji. Tamo gdje narodnjaci ekonomisti vide samo jedinstveni ocean seoske zaostalosti, Lenjin otkriva određenu povijesnu pojavu: raspadanje starog ruskog organizma pod udarcima društvenog raslojavanja. Tamo gdje narodnjaci dopuštaju da ih zaslijepe seljačka »bijeda«, Lenjin uočava dva međusobno povezana povijesna procesa: rast proletarizacije seljaka i sve brojnije začetke malih ali čvrstih slojeva seljačkog kapitalizma. Tamo gdje narodnjaci ističu »nemogućnost« akumulacije, on uočava njezino postojanje, a tamo gdje oni vide zastoj, Lenjin ukazuje na sve jači merkantilizaciju proizvodnje pa prema tome i na proces stvaranja tržišta. Ukratko, Lenjin uočava **specifične** pojave modernog kapitalizma tamo gdje narodnjaci vide samo **vječnu** bijedu seljaka, iako dobro znaju da kapitalističku proizvodnju ne potiče tržište i potrošnja nego, naprotiv, da proizvodnja zbog proizvodnje potiče tržište i potrošnju. I dok narodnjaci raspravljaju o »izborima« koje Rusiji treba savjetovati, Lenjin zaključuje da je povijest već izvršila svoj izbor jer se Rusija već konstituirala kao kapitalistička zemlja i prema tome nije nikakva povijesna »iznimka«; njome upravljaju zakoni koje je Marx utvrdio na primjeru razvi-

¹ V. I. Lenin, **Opere complete**, vol. I, Roma, 1954, str. 138—139.

jene Engleske. Ne radi se o »obrani« Marxa, već naprotiv o potrebi vraćanja Marxu, ali ne zato da bi se marksizam »primijenio« na Rusiju nego da se Rusija njime **objasni**. To je zemlja kojom su već ovladale opće tendencije modernog svijeta i u tom smislu nije potrebno ništa **dati** Marxu nego samo ruskom pameću shvatiti engleski sadržaj **Kapitala**. Pa ipak je tačno da Rusija nije Engleska: istovjetnost povijesnih procesa ne znači još istovjetnost povijesnih situacija. Diferencijalna značajka Rusije proizlazi, po Lenjinovu mišljenju, iz zakašnjele kapitalističke izgradnje ili, tačnije rečeno, iz činjenice da su se u njoj i pored toga što se ekonomski konstituirala kao kapitalistička zemlja zadržali semi feudalni politički oblici. Kapitalistička u ekonomskom smislu, Rusija još nije prošla kroz fazu političko-buržoasko revolucije. Ona nije imala niti svoju 1848. niti 1879. godinu. Postoji dakle praznina u povijesti Rusije koju treba ispuniti: ako se i ne radi o tome da se »spriječi« kapitalistički razvitak, kao što to misle narodnjaci, potrebno je ipak spriječiti da Rusija »trune« pod carističkom samovoljom i da zlokobna sprega između carizma i zakašnjele buržoazije pred rastućim razvitkom zapadnog proletarijata i logikom moderne revolucije zakoči dinamičnu rusku povijest.

Uporni dogmatizam tradicionalističkih socijalista uvjeravao je da je i u Rusiji potrebno »djelovati kao i na Zapadu«, odnosno postupiti kao da se i u Rusiji javila ili se upravo javlja politička buržoaska revolucija pa se prema tome proletarijat mora zbiti u redove i povesti »vlastitu borbu« za socijalizam. Lenjin razbija tu tradiciju i stvara koncepciju proleterskog vodstva demokratsko-političke revolucije koja će biti »ruska« varijanta povijesnog zadatka proletarijata u izgradnji socijalizma. Neki »zapadnjaci« ruskog radničkog pokreta (prvi Plehanov a zatim Trocki) ne shvaćaju taj Lenjinov »zaokret«. Uljuljavaju se u jednoličnu viziju proleterskih zadataka zaogrnutu plaštom »ortodoksne obrane« Marxa. U stvari, radi se o dogmatskoj krutosti koja ne vodi računa o tome da je Lenjin istakao činjenicu prema kojoj kostur kapitalizma što ga je Marx postavio na anatomske stol živi kao konkretan organizam od krvi i mesa, da je kapitalizam **jedinstvena društvena formacija razgranata u nacije** te da upravo kao takav mora biti shvaćen, objašnjen i transformiran. Nije slučajno da stari »pravovjernici« s kraja stoljeća postaju revizionisti: teorijsko izvorište socijalizma na Zapadu, čini se, presahnulo je u odnosu prema novonastalim specifičnim situacijama. To se ne odnosi samo na neke teoretske revizioniste kao što je Bernstein, nego i na pripadnike ortodoksne struje kao što je Kautsky. Involucija se odrazila i u Rusiji, i to ne toliko u slučaju legalnih marksisata i ekonomista koliko na tipičnom primjeru Plehanova, čiji mizoneizam — kao što je to napisao sovjetski povjesničar Gefter¹

¹ M. Gefter, *Iz istorije leninske misli*, »Novyj Mir«, N. 4, 1969, str. 135—156.

— onemogućava razumijevanje različitih problema što iskrsavaju u Rusiji.

Nakon borbe protiv narodnjaštva Lenjin će morati i to ne slučajno, povesti bitku protiv uvjerenja po kojemu proletarijat navodno nije zainteresiran za demokratsku političku revoluciju, i protiv ideje da će on svoj probitak ostvariti prilagođavajući se liberalnoj buržoaziji. No Lenjin će biti prisiljen voditi i jednu dugoročniju bitku, i to protiv menjševizma, to jest ruske varijante socijaldemokracije po kojoj su borba za socijalizam i borba za političke slobode odvojene dubokim jazom.

Upravo u takvoj teškoj situaciji sazrijeva Lenjinovo uvjerenje da osobitost ruskih prilika zahtijeva izuzetno zalaganje u organizacionoj izgradnji i da će samo korjenito obnavljanje političkog instrumenta omogućiti uspješno vođenje te specifične borbe. Rađa se teorija političke partije kao organizatora naroda i radništva koja izvana unosi u proletarijat analizu i teoriju, a koje se ne mogu stvoriti unutar samog proletarijata. Na taj način one postaju ujedinitelj **jedinstvene borbe** za demokraciju i za socijalizam.

Gefter je nedavno naglasio kako u procesu misaonog Lenjinova razvitka središnju tačku čini razrada agrarnog programa i politika jedinstva radnika i seljaka. On je također istaknuo da je Lenjin u svojoj razradi tog programa prividno poveo borbu na drugoj fronti: pošto su propale narodnjačke iluzije, Lenjin zapravo spasava mnoge njihove ideje o »narodnom jedinstvu«, što je izazvalo bijes u Plehanova. Tačnije rečeno, zbog posebnih ruskih prilika, Lenjin postepeno otkriva ono što je zaista nedostajalo socijalističkoj zapadnoj tradiciji, to jest organsku povezanost socijalističke borbe i borbe za političku demokraciju. Ova posljednja nije bila uključena na Zapadu u teoriju države prelaznog razdoblja jer je u neku ruku već bila povijesna tekovina, plod Osamdesetdevete i Četrdesetosme. U Rusiji taj zadatak treba obaviti proletarijat. Prema tome ne postoji mogućnost da ona postane niti buržoaska podvala niti alfa i omega slobode. Tako je Lenjin mogao odbaciti i ekstremističke i reformističke pozicije. Kao što je također znao genijalno ocijeniti političke oblike demokracije otvorene prema socijalizmu — sovjete — što su nikli u Rusiji kao prilično izvorni ekvivalent Pariske komune koja je na Zapadu poput meteora nestala. Sovjeti će biti politički oblik demokratske i socijalističke revolucije, institucija koja je Rusiju spasila od autokracije u veljači i dovela je u listopadu do socijalizma. Val oktobarske revolucije na Zapadu izazvat će samo puko »ponavljanje«
fmiranjem sovjeta u Bavarskoj i Mađarskoj. Tek će Gramsci i njegovi tvornički savjeti značiti izvorni teorijsko-politički odjek ruskih sovjeta.

Istina je da između 1905. i 1917. godine povezanost demokracije i socijalizma u Lenjinovoj misli dobiva drugačije naglaske, kao što je istina da ideja »demokratske diktature radnika i seljaka«
iz 1905. završava 1917. »skokom«
u socijalizam. Trocki će na

temelju toga zaključiti da »mu je Lenjin dao za pravo«, zaboravljajući kako su se između 1905. i 1917. (razdoblje u kojem Trocki ostaje na svojoj političkoj koncepciji) mnoge stvari u Rusiji izmijenile Stolypinovim reformama i februarском revolucijom. Cinjenica je i to da je Trocki konačno ušao u Lenjinovu partiju, a ne Lenjin u njegovu.

Treba svakako na kraju istaknuti još i ovo: Upravo zahvaljujući koncepciji koju je izgradio u svojim mladim godinama, Lenjin je mogao shvatiti povijesni karakter Rusije i istodobno uočiti element koji ju je već devedesetih godina prošlog stoljeća povezivao s ostalom Evropom, kao i značajke koje su joj 1917. dale obilježje »najslabije karike« međunarodnog sistema, a upravo je ta spoznaja omogućila Lenjinu da izvrši — suprostavljajući se drugim boljševičkim rukovodiocima — »skok« prema socijalizmu. Spoznavši osobitosti **ruske kapitalističke nacije** Lenjin razbija duhovnu tradiciju narodnjaštva devetnaestog stoljeća i socijaldemokratsku Druge internacionale i stupa na čelo povijesnog pokreta dvadesetog stoljeća. Lenjin potpuno sam otkriva na primjeru »zaostaloga« ruskog razvitka teorijsko-političku problematiku koja nije bila prisutna u socijalističkoj tradiciji: **Država i revolucija** rječita je potvrda revalorizacije Rousseaua i neposredne demokracije kao prelaznog oblika u novo društvo.

Prevela Vera Frangeš